

Dr. habil. Bolvári-Takács Gábor
PhD, főiskolai tanár,
Magyar Táncművészeti Főiskola Elméleti Tanszék

A táncművészképzés intézményesülésének művészetpolitikai és pedagógiai tényezői (1948-1950)

E közlemény célja annak a folyamatnak a bemutatása, amelynek során Magyarországon megteremtődtek és kialakultak az intézményes táncművészképzés feltételei. A tánc történeti környezet rövid áttekintése után, az *előzmények* között, azon intézményekről szólunk, amelyek működése a címben jelzett időszakban fejeződött be. A *kísérletek* keretében a negyvenes évek végén alakult, de hamarosan meg is szűnő iskolákról lesz szó. Végül az *eredmények* kategóriában a szóban forgó periódusban létrehozott, és – átalakulásokkal bár, de – ma is működő intézményeket tárgyaljuk.¹

A magyar táncművészetet a 20. század első felében az intézményesedés hiánya jellemezte, ellentétben például a zenei közélettel, amelyben a Zeneakadémia, az Operaház vagy a Székesfővárosi Zenekar meghatározó szerepet játszott.² A két világháború között állami felelősségvállalás e téren sem ideológiai, sem jogszabályi, sem finanszírozási szempontból nem létezett. A magán-tánciskolák működése nem oktatási, hanem rendészeti ügy volt. Az 1946-tól kibontakozó szabadművelődési korszak eredményeit az állampárti hatalmi struktúra fokozatos térnyerése néhány év alatt felszámolta, és 1948-49-től nyilvánvaló jelei mutatkoztak a kommunista párt közvetlen, politikai beavatkozásának. E folyamat markáns eleme volt az intézményesedés megindulása (oktatási intézmények, társulatok, társadalmi szervezetek, szaksajtó).³ A tendencia elsősorban a szovjetunióbeli állapotokat tükrözte, de az is tény, hogy az akkori kultúrpolitika sokszor doktriner és voluntarista döntései egy tömegeket vonzó és megmozgató művészeti ág elterjedését segítették elő.

Kultúrpolitikai szempontból kulcsfontosságú tényező volt a Népművelési Minisztérium létrehozása. A legfőbb pártideológus, Révai József vezetésével 1949-ben felállított tárca egyértelmű üzenete volt, hogy a pártvezetés elegendő erőt érez a nyílt eszmei-ideológiai harc felvételéhez a még létező polgári értékekkel szemben. Az 1949. június 11-én kihirdetett, új minisztériumok szervezéséről és a kormány átalakításáról szóló 1949. évi XV. törvény indokolása szerint „a magyar népi demokrácia életében mind gazdasági, mind társadalmi téren bekövetkezett döntő változások természetszerűen megkívánják az államszervezet megfelelő átalakítását is. (...) A népi demokráciák kultúrpolitikájának alapelve a népművelés eddig ismeretlen mértékű fokozása, és a nép kulturális felemelkedésének intézményes megszervezése. Ez a feladat megkívánja, hogy az iskolán kívüli népműveléssel kapcsolatos állami feladatok ellátására külön szervezet, népművelési minisztériumot létesítsünk.”⁴ A központi pártlapban, a Szabad Népből már másnap köszöntő cikk látott napvilágot, méltatva az önálló kulturális tárca létrejöttét és az új miniszter, Révai József személyét. A szerző kifejtette, hogy az új minisztérium létrehozásának indoka többek között az aránytalanság a kulturális fejlődés és a meglévő intézmények teljesítőképessége között.⁵

A kulturális élet fokozatos átpolitizálódásával párhuzamosan újrarendeződtek a táncszakmai belső viszonyai is. A folyamat részletes elemzésére most nincs hely, ezért erős leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy a 20. század eleje óta jelen levő mozdulatművészet, mint „burzsoá” műfaj, lényegében megsemmisült, de legfőbb képviselői, mint látni fogjuk, más műfajokban működtek tovább. A néptánc – új együttesek alakulásával és új koreográfusok színre lépésével – soha nem

látott mértékben nyert teret, a balett pedig – az Operaház repertoárjának átalakulásával összhangban – új kihívásokkal szembesült és ennek megfelelően átalakult.⁶

Az *előzmények* között először az *Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyamról* kell szólnunk. A nyugat-európai és amerikai hatásra a 20. század első évtizedeiben Budapesten megnyílt mozdulatművészeti magániskolák között a három legjelentősebb irányzatot a Bess Mensendieck-féle női torna alapján álló Madzsar Alice (alapítva:1912), az Isadora Duncan-féle szabadtánc irányzatot képviselő Dienes Valéria (alapítva: 1914), valamint az Emile Jaques-Dalcroze-féle ritmikus tornát adaptáló Szentpál Olga (alapítva: 1919) iskolái jelenítették meg. A magániskolák által kiadott bizonyítványok felhasználhatóságát azonban ellehetetlenítette a Testnevelési Főiskola 1925. évi megalapítása, mert a belügyminiszter az iskolák működési engedélyét a vezetőik főiskolai végzettségéhez kötötte. Ezért az iskolák 1928-ban, Mozdulatkultúra Egyesület néven, érdekképviseleti szervezet hoztak létre. Ennek révén sikerült kivívni, hogy a belügyminiszter 1929-ben rendeletet alkosson a Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam elismeréséről, amely 1942-ig zavartalanul működött.⁷

Az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam újjászervezése 1945-ben történt meg. Az intézmény – ellentétben a korábbi tanfolyammal, amelyben az állami szerepvállalás csak a vizsgáztatásra terjed ki, maga az oktatás a magániskolákban folyt – önálló, három éves tantervű képzést nyújtott. A mozdulatművészek komoly szakmai terveket szöttek, táncművészeti főiskola felállítását kezdeményezték. A szabadművelődés korszakának ígéretes légköre azonban hamarosan szertefoszlott. A műfajt támogató Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter – akinek felesége, Kemény Zsuzsa, maga is mozdulatművész volt – befolyása fokozatosan csökkent, végül leváltották. Az ekkorra már kifejezetten kapitalista csökevénynek minősített mozdulatművészet korábbi sikerei senki sem érdekelték,⁸ s a belügyminiszter az 1948/49-es tanév végével megszüntette a Tanfolyamot. Az indokolás szerint „A tánc és mozdulatművészet színvonalának emelése, valamint a tánc és mozdulatművészet képzés folyamatosságának biztosítása érdekében a vallás és közoktatásügyi miniszter az 1949/50. tanévre tánciskola létesítését határozta el.” A VKM-ben valóban tervezték az iskola felállítását, de a politikai események 1949-ben lehetetlenné tették az eredeti terv megvalósítását. Ezt felismerve a Mozdulatkultúra Egyesület 1949. április 25-én fel is oszlatta önmagát, s egykori tagjai más táncműfajokban helyezkedtek el.⁹

A következő intézmény a *Magyar Királyi Operaház Balettiskolája*. A két világháború között a táncművészet terén önálló, közvetlen állami alapítású iskola nem létezett. A képzés első, közvetetten államilag szervezett formáját az Operaház biztosította, amikor 1937-ben Nádasi Ferenc vezetésével saját balettiskolát hozott létre. Nem vadonatúj kezdeményezésről volt szó, hiszen táncos utánpótlás nevelés az Operában a korábbi években is folyt, Kőszegváry Margit táncitanítónő révén. Nádasi Ferenc belépése azonban szervezeti és minőségi változást jelentett. Erről Márkus László operaházi igazgató, pár évvel később, így írt: „Az utánpótlás nevelést is sikerült megoldanunk azzal, hogy megnyertük a méltán jó hírű táncpedagógust, Nádasi Ferencet balettiskolánk vezetésére (...) e pár év alatt az addig volt 3 magántáncos helyett ma 16 fiatal férfitáncosunk van, mind a magunk nevelése és klasszisuk olyan, hogy tavaly a milánói Scala tőlünk kért kölcsön férfitáncosokat az *Igor herceg* ottani bemutatójára.”¹⁰ Nádasi balettmesteri munkássága meghatározó jelentőségűvé vált a hazai balettművészet történetében. Jól illusztrálja ezt, hogy az 1965-ig Kossuth-díjjal kitüntetett balettművészek – a koreográfus Harangozó Gyula kivételével – egykor valamennyien Nádasi-növendékek voltak.¹¹ A szakmai képzés mellett az Operaház gondoskodott a négy évfolyamos elemi oktatásról, állami tanítónő alkalmazásával. A polgári – vagy ennél magasabb – iskolai végzettséget a növendékek azonban csak magánúton

szerezhették meg.¹² Az operai balettiskola előnye tehát nyilvánvaló volt: a saját utánpótlás-nevelés máshoz nem hasonlítható eredményeket hozott. Ugyanakkor hátrányként jelentkezett a közismereti oktatás minimális szintje, illetve a további létszámbővítés korlátozottsága. Ez különösen az 1940-es évek végétől, a szovjet baettek térhódítása nyomán vált akut problémává.

A kísérletek között az első kezdeményezés még az Ortutay által támogatott mozdulatművészeti lobbi hatását idézi. A *Testnevelési Főiskolán* 1947-ben indított *táncnevelési szak* deklarált célja az általános iskolai testnevelés bővítése volt. A kezdeményező Szentpál Olga és Ortutay (Kemény) Zsuzsa ennek megoldását a mozdulatművészet testnevelő-képzésben való megjelenítésében látta. Szentpál Olgát 1947 végén ki is nevezték tanárnak, ő azonban a Színművészeti Főiskolán betöltött hasonló állása miatt hamarosan lemondott, s helyette 1948 őszén Rábai Miklós került a tanszékre, aki 1950-ig, az Állami Népi Együttes létrehozásáig maradt státuszban. Tanított még a balettművész Géczy Éva, valamint a mozdulatművész Berczik Sára és Duka Margit. A politikai körülmények radikálisan megváltoztak s a főiskola belső szabályozása is a folyamatos reformok állapotában volt, így a szak belső szervezeti és tanulmányi viszonyainak lefektetése elmaradt. Nem csoda tehát, hogy az 1947-ben a táncnevelési szakra felvett hallgatók e címen soha nem kaptak diplomát, s vagy kiestek, vagy szakot váltottak és testnevelő tanárként végeztek. A táncnevelési szak 1950-re elhalt. Utóéletéről annyiban beszélhetünk, amennyiben a művészi torna, illetve a ritmikus gimnasztika később helyet kapott a testnevelőképzésben.¹³

Időben második kísérlet az 1949-50-ben fél tanévet megélt *Táncművészeti Iskola*. A Népművelési Minisztérium Pártkollégiumának 1949. november 8-ai ülésének napirendjén szerepelt a „Javaslat a Táncművészeti Szakiskolára” c. előterjesztés, amelyben kifejtették: a felszabadulás után hatalmas lendülettel újjászületése táncművelésnek nincsenek szakmailag és ideológiailag képzett vezetőik, ezért a tánc iránt megnyilvánuló nagy érdeklődés szükségessé teszi, hogy a táncoktatást intézményessé fejlesszék. Minthogy a gyermekek táncképzése magániskolákban, vagy az Opera balettiskolájában történik, szükséges egy olyan iskola, ahol a gyermekek rendszeres iskolai munkájuk elvégzése mellett államilag ellenőrzött szakképzést kapnak. Emellett a tehetséges felnőttek számára a középfokú táncsoport-vezető képzést szükséges indítani. A cél tehát egyértelmű volt: a minisztérium mind a táncos képzés megalapozásában, mind a táncgyűttesek működtetésében lépni kívánt. Módszertani szempontból természetesen szóba sem jöhetett a mozdulatművészek által korábban javasolt Táncművészeti Főiskola terve, ehelyett a szovjet metodikájú tananyag került előtérbe, hiszen az iskola hét éves képzési idejű alapfokú táncművészeti és három éves képzési idejű középfokú táncoktató-képző tagozatból állt. A Pártkollégium jóváhagyása után Révai 1949 decemberében kiadta az erről szóló rendeletet.¹⁴ Az iskola igazgatójának és balettmesternek a Szentpál-tanítvány Lőrinc Györgyöt nevezték ki, további tanároknak Hidas Hedviget (balett), László Bencsik Sándort (néptánc) és Szentpál Olgát (történelmi társastánc). Az iskolában 1950 januárjában megindult, azonban ténylegesen csak fél tanéven át működött az oktatás. 1950 nyarán ugyanis a legfelső pártvezetés jóváhagyta az Állami Balett Intézet megalapításának tervét, amely ősszel – az Operaház Balettiskolája és a Táncművészeti Iskola összevonásával – megnyitotta kapuit. A Táncművészeti Iskolában folyó képzés tehát értékelhetetlenül hamar lezárult, illetve más intézményben élt tovább.¹⁵

Ami a megoldásokat illeti, időben először a *Színház- és Filmművészeti Főiskola* 1949-ben jogszabályban is megerősített *Táncfőtanakáról* kell szólnunk. 1945-ben a nagyszabású fejlesztési elképzelésekkel rendelkező Hont Ferenc lett az akkori néven Színművészeti Akadémia igazgatója. A megváltozott képzési igényeket főiskolává történő átszervezéssel, valamint új

oktatási egységek, többek között táncművészeti tanszék létrehozásával kívánta megoldani.¹⁶ Bár az elképzelések jó része papíron maradt, több fontos területen sikerült előrelépnie. Az akadémiát 1948. január 1-jével Országos Magyar Színművészeti Főiskolává szervezték át.¹⁷ Megindult a táncrendező szak, amelynek vezetését Szentpál Olgát látta el, aki 1924-35-ben már tanított a színiakadémián. A néptáncsoportok számának ugrásszerű növekedése, valamint a szovjet hatás erősödése miatt azonban itt is képzési modellváltás vált szükségessé, erősödött a balett-technika és a néptánc-oktatás. 1948-tól kapcsolódott be a tanításba Géczy Éva, Lőrinc György, a szintén Szentpál-tanítvány Merényi Zsuzsa, valamint az egykor Dienes Valéria köréhez tartozó néptánc-koreográfus, Molnár István.¹⁸ A főiskola kiadásában 1951-ben megjelent balettmódszertant Lőrinc György jegyezte, aki köszönetet mondott Klavgyija Armasevszkaja balettmesternőnek az 1949/50. tanévben Budapesten tartott, hat hónapos tanfolyamért.¹⁹ A Színház- és Filmművészeti Főiskola 1949-es szervezeti szabályzata a táncrendezőket a színházi rendezői tanszakhoz sorolta,²⁰ de a szak 1950 után erőteljesen eltolódott a színházi és néptánc-koreográfusok képzésének irányába. Az immár Táncfőtanterv munkatervét Szentpál Olga 1951-ben még kidolgozta,²¹ de a következő évben megvált a főiskolától, s helyét Merényi Zsuzsa, majd az ő távozása után Ligeti Mária vette át. A távozók az Állami Balett Intézethez kerültek, ahová fokozatosan áterhelődött a táncművészképzés teljes spektrumának képzési feladata. A Táncfőtanterv formálisan 1958-ig létezett, koreográfus szak viszont – különösen az 1971. évi, egyetemi jellegű főiskolává történő átszervezés után – később több ízben is indult.

A megoldások második lépése az *Állami Balett Intézet* 1950. évi létrehozása volt, eredetileg válaszként az akkori kultúrpolitika egyik nagy kihívására. Az Operaház balett-repertoárjának átalakulása, elsősorban a szovjet balettek megjelenése olyan balettkart igényelt, amelyet a korábbi módszerekkel sem minőségben, sem elegendő létszámban nem lehetett kiképezni. A kihívásra adott válasz a művészetoktatási modellváltásban rejlett, s ehhez mintául szovjet metodika szolgált: az Agrippina Vaganova leningrádi balettmester által kidolgozott és 1934-ben könyv formában is megjelent balettmódszertan. A táncművészképzés végleges megoldása olyannyira fontos volt a népművelési tárcát vezető Révai számára, hogy az ÁBI alapításának ügyét az MDP legfontosabb szerve, a Politikai Bizottság elé vitte. Az előkészítő iratokból kitűnik, hogy a tárca szerint a hazai balettművészet az utóbbi időben sokat fejlődött, de az Operaház, amelynek feladata lett volna az utánpótlás nevelését végezni, erre nem bizonyult alkalmasnak. A 8-12 éves növendékek reggeltől késő estig a színházban tartózkodtak, tehát iskolai nevelésükről jóformán egyáltalán nem gondoskodtak. S bár az 1949 végén alapított Táncművészeti Iskola képzési rendje is szovjet mintán alapult, az iskolában szintén nem tudták biztosítani a növendékek számára a zavartalan tanulási feltételeket, nem volt pl. kollégiumi hely. A tánctanulás egyik alapfeltétele ugyanis az egy épületben elhelyezett iskola, menza és kollégium. A növendékek külterületekről, vidékről jártak be a Táncművészeti Iskolába, más helyen folytatták általános iskolai tanulmányaikat, az állandó utazgatás elvette idejüket, rendszertelenné tette étkezésüket, fizikailag kimerítette őket. Ezt a pedagógiai és erkölcsi szempontból egyaránt tarthatatlan állapotot Állami Balett Intézet létesítésével javasolták megoldani, amely megfelelően gondoskodik a 8-17 éves növendékek szakmai és közismereti oktatásáról. Ugyancsak az intézet fogja ellátni esti tagozatában a táncsoport-vezetők oktatását (bár az akkori terv szerint ezt fokozatosan átadta volna a Színház- és Filmművészeti Főiskolának). A PB 1950. június 29-ei ülésén a javaslat zöld utat kapott, s ez alapján az Állami Balett Intézet 1950 szeptemberében, lényegében pártutasítás alapján nyitotta meg kapuit. Az alapító jogszabály csak 1951 februárjában (!) jelent meg, miután a Minisztertanács 1951. február 23-án jóváhagyta. Az Állami Balett Intézet létesítéséről szóló 54/1951. (II.25.) M.T. rendelet kimondta, hogy „a klasszikus balett-tánc legfelsőbb fokú oktatására az Állami Operaház

balettiskolájának és a Táncművészeti Iskolának egyesítésével, a népművelési miniszter felügyelete alatt, Állami Balett Intézetet kell létesíteni, amelynek feladata szakmailag jól képzett, haladó szellemű táncművészek nevelése, akik művészetükkel a dolgozó nép ügyét szolgálják.” Az új iskola az Operától és a Táncművészeti Iskolától átvett 100 régi, valamint 40 új növendék oktatását kezdte meg. Az alapító igazgató Lőrinc György lett, Nádas Ferenc balettmesterként és a klasszikus balett munkaközösség vezetőjeként dolgozott tovább. A meghatározó jelentőségű mesterek között kell megemlítenünk Hidas Hedviget és Merényi Zsuzsát. Az előbbi Lőrinc György után, 1961-72-ben az ÁBI igazgatója, az utóbbi pedig 1955-től a pedagógusképző tanszak vezetője volt. A középfokú intézményként létrehozott ÁBI neve és státusza a későbbi években fokozatosan módosult. 1975-től felsőoktatási jellegű intézmény lett, 1983-ban – továbbra is Állami Balett Intézet néven – főiskolává szervezték át, majd 1990-ben a neve is megváltozott. Az immár Magyar Táncművészeti Főiskola 2006 óta BA és MA képzést egyaránt folytat.²²

Rövid áttekintésünk alapján látható, hogy a hazai táncművészeti oktatás saját fejlődési úton járt, amelyben többféle kísérlet és kezdeményezés után fokozatosan megszilárdult a felsőoktatási jelleg. Az 1945 utáni változások során elsorvasztották a mozdulatművészetet, új alapokra helyezték a néptáncot, és szovjet minta szerint megerősítették a klasszikus balettet. Mindebben közvetlenül érvényesült a párt művészetpolitikája. A változó intézményrendszerben a régi értékek átmentését, illetve a tehetségek nevelését általában ugyanazok biztosították: az új helyzethez alkalmazkodó, kiváló művészpédagógus-egyéniségek.

¹ A közlemény előadásként hangzott el a III. Miskolci Tanítói Konferencián, 2010. január 29-én. A kutatómunkát az NKA Táncművészeti Kollégiuma (1502/79) és az OTKA (K 81672) támogatta.

² Vö.: Ujfalussy József (szerk.): A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve. Zeneműkiadó, Budapest, 1975; Staud Géza (szerk.): A budapesti Operaház 100 éve. Zeneműkiadó, Budapest, 1984; Aradi Péter – Mesterházi Gábor (szerk.): Hang-szálak. Nemzeti Filharmonikus Zenekar 1923–2008. Budapest, 2008.

³ Vö.: Maácz László: Rendszerváltások a magyar táncművészetben, in: Maácz László (szerk.): Táncstudományi Tanulmányok 1990–1991. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1992. 7–25. o.

⁴ Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1949, Budapest, 1950. 74. o.

⁵ K. P.: Az új magyar kultúra minisztériuma = Szabad Nép, 1949. június 12., 4. o. A folyamatról részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása = Zempléni Múzsák, II. évf. 2002. 4. sz. 14–26. o.

⁶ Vö.: Vályi Rózsi: A táncművészet története. Zeneműkiadó, Budapest, 1969; Dienes Gedeon – Fuchs Lívია (szerk.): A színpadi tánc története Magyarországon. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989.

⁷ Vö.: Dienes Gedeon: A mozdulatművészet története. Orkesztika Alapítvány, Budapest, 2005².

⁸ Vitányi Iván: A mozgásművészetéről = Táncoló Nép, (2. évf.) 1950. október–december, 10–11. o.; Vitányi Iván: A mozgásművészetéről tartott ankét eredményei = Táncművészet, I. évf. 1951. 1. szám, 28–30. o.

⁹ Vö.: Fuchs Lívია: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból. In: Péter Márta (szerk.): Táncművészeti Dokumentumok 1990. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest, 1990. 67–93. o.; Lenkei Júlia: A Mozdulatművészeti Tanítóképzőtől a Balettintézetig = Kritika, 32. évf. 2001. 2. sz. 28–31. o.

¹⁰ Márkus László: Az Operaház mélyen tisztelt bérelőihez. In: A Magyar Királyi Operaház évkönyve, 57. játékv. Kiadja a Magyar Királyi Operaház Igazgatósága, Budapest, 1940–1941. Melléklet, 5. o.

¹¹ Bolvári-Takács Gábor: Kossuth-díj táncclépésben. A magyar táncművészet kiválóságai = Táncművészet, 40. évf. 2009. 1. sz. 27–29. o.

¹² Bogdány Ferenc: Táncművészet és műveltség. In: Lugossy Emma (szerk.): Az Állami Balett Intézet húsz éves fennállásának jubileumi évkönyve. Állami Balett Intézet, Budapest, 1970. 18. o.

¹³ Lenkei Júlia: Volt egyszer egy táncnevelési szak. In: Gajdó Tamás (szerk.): Színház és politika. Színháztörténeti tanulmányok, 1949–1989. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2007. 19–43. o.

¹⁴ 8.399/1949. (XII. 10.) Np. M. sz. rendelet Táncművészeti Iskola szervezése, szervezési szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában.

¹⁵ Vö.: Bolvári-Takács Gábor: A Táncművészeti Iskola létrehozása 1949-ben = Táncstudományi Közlemények, I. évf. 2009. 2. sz. 51–60. o.

¹⁶ Nánay István: Tanodától – egyetemig. Az intézményes magyar színház- és filmművészképzés száznegyven éve. Színház- és Filmművészeti Egyetem, Budapest, 2005. 159–161. o.

¹⁷ A folyamatról részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: A művészeti főiskolák politikai újjászervezése 1949-ben = Valóság, LII. évf. 2009. 4. sz. 83–104. o.

¹⁸ Csillag Ilona (szerk.): A százéves színésziskola. Írások és képek múltból és jelenről a Színház- és Filmművészeti Főiskola centenáriuma. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964. 318–323. o.

¹⁹ A klasszikus balett iskolák első három évfolyamának tanjegyzete. Klavdia Armaszevszkaja, a Moszkvai Nagy Színház művésznőjének útmutatásai nyomán írta Lőrinc György; Szentpál Olga, Hidas Hédi és Szalay Karola közreműködésével. Színművészeti Főiskola jegyzetei. Kézirat gyanánt, Budapest, 1951. 1–3. o.

²⁰ A minisztertanács 4.307/1949. (XI.5.) M.T. számú rendelete a Színház- és Filmművészeti Főiskola szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában.

²¹ Nánay István: i. m. 206–208. o.

²² Erről részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei = Kritika, 31. évf. 2000. 8. sz. 26–28. o.; uő: Az Állami Balett Intézet jogállásának fél évszázados fejlődése = Jogi tudományi Közöny, LIV. évf. 2000. 3. sz. 104–108. o.